

BIBLIOTHECA LITUANA: IŠTAKOS, REIKŠMĖ IR PUBLIKAVIMO PRINCIPAI

Arvydas Pacevičius, Vilniaus universitetas

Rasa Sperskienė, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka

Šioje knygoje publikuojama prieškariu, pirmosios sovietinės ir nacių okupacijos sąlygomis, spaudai rengta archyvinė medžiaga, kurią 1944 m. buvo planuojama išleisti bibliologijos metraštyje *Bibliotheca Litwana*. Deja, metraščio sudarytojui, Centrinės valstybinės bibliotekos Kaune direktoriui (1939–1950) Juozui Rimantui-Slapšinskui (1908–1973) „Lietuvos bibliotekos“ leidinio idėjos dėl prasidėjusios antrosios sovietinės okupacijos įgyvendinti nepavyko. Pažymėtina, kad J. Rimantas 1944 m. rugsėjo 12 d. rašte¹ švietimo komisaro pavaduotojai Michalinai Meškauskienei mėgino pagrįsti būtinumą gaivinti atiduotą spaudai leidinį, tačiau atsako, regis, nesulaukė. Pagrindinę *Bibliotheca Litwana* „numarinimo“ priežastį galima numanyti – didesnė minėtame sąrašė pateiktų straipsnių autorių dalis jau buvo „pabėgusi į Vakarus“ ir, sovietinės valdžios požiūriu, tapo liaudies priešais.

Bibliotheca Litwana rengimo spaudai istorijoje galima išskirti keletą etapų. Dar pirmosios sovietinės okupacijos laikotarpiu, 1941 m. pradžioje, Centrinė valstybinė biblioteka iškėlė idėją įsteigti ketvirtinį ar pusmetinį žurnalą „Bibliotekų metraštis“, pirmąjį jo sąsiuvinį planuota išleisti 1500 egzempliorių tiražu². Šį projektą rėmė Švietimo liaudies komisariatas, o Liaudies kultūros fondas skyrė 14 000 rublių, apie metraščio leidimo planus informavo respublikinė spauda³. Būtent šiuos planus atspindi minėtasis J. Rimanto 1944 m. rugsėjo 12 d. raštas⁴ M. Meškauskienei, kuriuo mėginta grįsti leidinio tęstinumą sovietiniu laikotarpiu. Tačiau daugiau informacijos apie sovietmečiu surinktą medžiagą, organizacinius darbus aptikti nepavyko (išskyrus J. Rimanto publi-

1 Bibliologinių studijų metraščio „Bibliotheca Litwana“ leidimo reikalu. Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyrius (toliau – LNB RKRS), F47-67, l. 1–2. Plg. Žukas Vladas. Nepasirodę knygotyros leidiniai. *Knygotyra*. 1989, t. 17 (24), p. 49, 56.

2 Sinkevičius Klemensas. *Lietuvos TSR bibliotekų istorija*. Vilnius: Mokslas, 1983, p. 69.

3 Ten pat, p. 69.

4 Bibliologinių studijų metraščio „Bibliotheca Litwana“ leidimo reikalu. LNB RKRS, F47-67, l. 1–2. Plg. Žukas Vladas. Nepasirodę knygotyros leidiniai. *Knygotyra*. 1989, t. 17 (24), p. 49, 56.

kaciją apie Centrinę valstybinę biblioteką). Todėl galima pritarti teiginiui, kad metraštį išleisti „sutrukdė prasidėjęs karas ir hitlerinė okupacija“⁵.

Lietuvos generalinio komisaro Spaudos ir propagandos skyrius leidimą spausdinti *Bibliotheca Litwana* davė 1944 m. sausio 29 d.⁶. J. Rimantas 1943 m. gruodžio 10 d. pateiktame prašyme Generaliniam komisarui akcentavo, kad mokslinis leidinys *Bibliotheca Litwana* pradėtas rengti dar 1941 metais, tačiau „dėl įvairių kliūčių nebuvo realizuotas“ ir gali pasitarnauti „vokiečių–lietuvių kultūriniam bendradarbiavimui“. Akivaizdu, kad J. Rimantas „gudravo“ ir, norėdamas įtikinti okupacinę cenzūrą, pateikė straipsnių, kurių vėliau nė nemanė publikuoti, pavadinimus. Pavyzdžiui, „Vokiečių bibliotekininkystės mokslo apžvalga“, „Vokietijos bibliotekose ir archyvuose“, „Bibliotekų apsauga karo metu“ ir kt.⁷. Ar atsakingiems už knygų leidybą ir platinimą pareigūnams reikėjo duoti kyšį, kam ir kokio dydžio – dokumentai nutyli. Tačiau tokia praktika (cenzorių papirkinėjimas pinigais ir maisto prekėmis), kaip rodo naujausi tyrinėjimai (Jekaterina Kosakovskaja), buvo plačiai paplitusi⁸.

Apie leidimą rengti *Bibliotheca Litwana* J. Rimantas vasario 4 d. laiške iš Kauno pranešė Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos direktoriui Vilniuje Petru Vaičiūnui, vildamasis iš Vilniaus gauti 12 straipsnių ir pabrėžęs, kad labai vertina vilniečių pasirinktas solidžias tyrinėjimų temas, kurios itin pakels leidinio prestižą⁹. Vasario 5 d. apie gautą leidimą rašė Švietimo vadybos direkcijos viršininkui (nuo 1943 m. kovo 10 d.) Juozui Raciui-Racevičiui¹⁰ (1907–po 1945 m.) prašydamas jo parengti Lietuvos bibliotekų apžvalgą. J. Raciui 1927–1934 m.

5 Žukas Vladas. Nepasirodę knygotyros leidiniai, p. 49.

6 J. Rimanto 1943 m. gruodžio 10 d. Prašymas Lietuvos generalinio komisaro Spaudos ir propagandos skyriui su 1944 m. sausio 29 d. minėto skyriaus valdininko Mejerio (Meyer) viza (antspaudu ir parašu), leidžiančia rengti pateiktos formos leidinį. LNB RKRS, F47-66, l. 1.

7 J. Rimanto 1943 m. gruodžio 10 d. Prašymas Lietuvos generalinio komisaro Spaudos ir propagandos skyriui su 1944 m. sausio 29 d. minėto skyriaus valdininko Mejerio (Meyer) viza (antspaudu ir parašu), leidžiančia rengti pateiktos formos leidinį. LNB RKRS, F47-66, l. 1v.

8 Kosakovskaja Jekaterina. Knygų leidyba Lietuvoje nacių okupacijos metais (1941–1944). *Knygotyra*. 2001, t. 57, p. 103–104.

9 LNB RKRS, F47-67, l. 1; F47-78, l. 1.

10 Baigė Mažeikių valstybinę gimnaziją Nr. 6, 1927–1937 studijavo sociologiją, pedagogiką, teisių mokslus Kauno universitete ir gavo diplomą. 1927–1934 m. dirbo bibliotekininku VD universitete, 1937–1938 m. buvo Bibliotekų skyriaus tarnautojas Švietimo ministerijoje, 1938–1939 m. – raštinės vedėjas Visuomeninio darbo valdyboje, 1940 m. – tarnautojas Teisingumo ministerijoje, 1940–1941 m. – specialiųjų kursų instruktorius Švietimo liaudies komisariate. Nuo 1941-08-01 – suaugusių švietimo referentas Švietimo vadyboje. 1935–1936 m. atliko karinę prievolę 6 pėst. pulke. 1942 m. gyveno Vilniuje, Didžiojoje g. 16–1, buvo nevedęs. Nuo 1943-03-10 – Švietimo vadybos direkcijos viršininkas. Lietuvos valstybės centrinis archyvas (toliau – LVCA). F. 631, ap. 7, b. 8541, l. 1–10; 41–44; ten pat, F. 391, ap. 7, b. 4572, l. 1, 6, 10, 15.

dirbo bibliotekininku Kauno universitete, o 1937–1938 m. tarnavo Švietimo ministerijos bibliotekų skyriuje. Pranešimus, paraginimus gavo ir kiti potencialūs autoriai ir bendradarbiai. Balandžio 28 d. J. Rimantas laiške vienam iš numatomų straipsnių autoriui Vladui Abramavičiui, tuomet dirbusiam Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje bibliografu, priminė sutarimą vilniečių *Bibliotheca Litwana* bendradarbių straipsnių iliustracijų klišės gaminti Vilniuje. Dėl šio reikalo buvo numatyta kreiptis į Juozo Kapočiaus (vėliau emigravusio į JAV ir įkūrusio Lietuvių enciklopedijos leidyklą) vaizdo įmonę. Bet paaiškėjo, kad J. Kapočius neturi cinkografijos¹¹, t. y. iškiliaspaudės formų (klišių) gamybos galimybių. Todėl J. Rimantas prašė V. Abramavičiaus sužinoti, kurioje Vilniaus spaustuvėje būtų tokia cinkografija, kad galėtų susitarti dėl klišių gaminimo. Be to, jis prašė nurodyti, kiek ir kokio dydžio štrichinių ar toninių iliustracijų numatoma pateikti prie straipsnių. Vėliau žadėjo atsiųsti metraščio puslapio parametrus, kad straipsnių autoriai galėtų iliustracijas pritaikyti. Laiško pabaigoje prašė kuo skubiau siųsti užbaigtus vilniečių straipsnius¹². V. Abramavičius gegužės 12 d. laiške J. Rimantui atsakė, kad savo straipsnį apie Vilniaus politinius kalendorius jau yra galutinai parengęs. Tvirtino, jog I leidinio tomui savo straipsnių daugiau neduos, nes šiam saviškius taip pat rengia Juozas Maceika ir Aleksandras Ružancovas. Taigi, iš vilniečių – jau pakankamai daug. Dėl J. Rimanto paklausimo apie cinkografiją V. Abramavičius atsakė, jog Vilniuje klišių pagaminti negali. „Švyturio“ spaustuvė, karo metu patyrusi didelių sunkumų, nors ir turi cinkografiją, jų gamyba esanti blogos kokybės. Jis J. Rimantui siūlė, jog vilniečiai galėtų padaryti iliustracijų fotografijas, iš kurių kauniečiai patys pasigamintų klišes. V. Abramavičius užsiminė, kad straipsnio medžiagą jau galėtų siųsti, bet su J. Maceika sutaręs iki gegužės 15 d. parengti ir iliustracijų fotografijas. Tuomet jie spaudai parengtą medžiagą būtų perdavę atvežti kam nors, vykstančiam į Kauną.

Iš Nacionalinėje bibliotekoje J. Rimanto fonde išlikusios medžiagos¹³ aiškėja, kad dalis metraščiui pateiktų straipsnių buvo pradėta rinkti „Varpo“ spaustuvėje Kaune 1944 m. birželio mėnesį. Yra išlikę titulinis metraščio lapas, surinktas įžanginis J. Rimanto straipsnis, paskutinis lapas su leidybos duomenimis, dedikacija V. Biržiškai, numatomo leidinio parametrai. Tai turėjo būti Lietuvos centrinės bibliotekos leidinys, atspausdintas *Ostland-Faser-G.m.b.H*

11 Technologija, pagrįsta atvaizdo fotografavimu šviesai jautriu sluoksniu padengtoje cinko plokštelėje ir cheminiu išdininimu.

12 Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – LMAVB RS), F271-40, I. 1.

13 LNB RKRS, F47-65.

70×100 cm popieriuje „Varpo“ spaustuviėje Kaune. Buvo numatyta 15 RM (reichsmarkių) kaina, tiražas – 5000 egz. Kitame lape rašomas jau 5200 egz. tiražas, maždaug 25 spaudos lankai po 16 puslapių aukščiau minėto popieriaus (70×100, 70 gr). Priedo dar 1 lankas kreidinio arba b/m glanceruoto popieriaus. Viršeliui – paišybos popierius 70×100, 190 gr b/m. Įsigyti popierių kentina „Popieriaus Didmenų prekyboje“ „pas Šimukėną“. Leidinio parametrai, atrodo, buvo planuojami 18,3×11,5 cm¹⁴. Beje, Lietuvos generalinio komisaro pateiktame prašyme Spaudos ir propagandos skyriui formatas nurodomas kitoks – 25×18 cm¹⁵. Išlikusios pirmosios bandomosios korektūros, numatyti leidinio parametrai, tiražas, paskaičiuotos popieriaus kainos. I tomą planuota atspausdinti metų pabaigoje, gruodžio 2 d. minint garsiausio to meto bibliografo ir profesionaliosios knygotyros kūrėjo V. Biržiškos šešiasdešimtmetį¹⁶. Išliko pora variantų preliminarinių numatomo leidinio turinio sąrašų, kuriuose suskaičiuotos straipsnių apimtys. Deja, metraščio J. Rimantui išleisti nepavyko. Kaip jau buvo minėta, sovietinės valdžios atstovė M. Meškauskienė projekto neparėmė¹⁷. Pasikeitė politinės aplinkybės, Lietuvos visuomenei primestos sovietinės ideologijos propaguotojams tokie darbai nebuvo priimtini. Juolab, kad dauguma autorių, net pats V. Biržiška, emigravo į Vakarus. Nemažai *Bibliotheca Litwana* rengėjų ir autorių – broliai Biržiškos, Z. Ivinskis, K. Avižonis, V. Maciūnas, A. Ružancovas, A. Rukša, V. Trumpa – tęsė sėkmingą mokslinę, visuomeninę veiklą ir išėivijoje. Kai kurių likimas tragiškas: antai 1944 m. vasarą artėjant frontui, į Vakarus pasitraukęs P. Rimkūnas žuvo Vienos bombardavimo metu. Komplikuotais galima pavadinti ir kai kurių Lietuvoje pasilikusių autorių santykius su sovietine valdžia. Antai Z. Toliušis keletą kartų buvo kalintas NKVD, o 1951 m. ištremtas į Sibirą¹⁸. J. Rimantas iš Centrinės valstybinės bibliotekos direktorius pareigų buvo atleistas dėl politinių motyvų¹⁹. Kiek palankiau sovietmečiu klostėsi K. Jablonskio, kuris 1956 m. tapo Lietuvos SSR mokslų akademijos tikroju nariu, karjera. Nebegalėjo, bent jau pokariu, būti aktualios, patrauklios ir daugelio straipsnių problemos, todėl dauguma jų taip ir liko rankraščiuose. Tiesa, ilgametė Nacionalinės bibliotekos darbuotoja Valerija Vilnonytė tyrinėjo *Bibliotheca Lithuana* medžiagą su viltimi ją išleisti, bet po patirto insulto 1993 m. jos darbai nutrūko. Galimas dalykas, kad V. Vilnonytę imtisi

14 Ten pat, F47-65, l.1–16.

15 LNB RKRS, F47-66, l. 1v.

16 LNB RKRS, F47-65, l.13.

17 LNB RKRS, F47-80, l. 1, F47-67, l.2; F47-65, l. 1–13, 16; Žukas V. Ten pat, p. 49–57.

18 *Lietuvių enciklopedija*, Bostonas, t. 31, p. 285–286.

19 *Lietuvos knygos veikėjai*. Biografijų žinynas. Elektroninis išteklius.

Bibliotheca Litwana rengimo spaudai darbų paskatino nacionalinės bibliotekos idėjos ir jos realizavimo tyrimai, kuriuos autorė skelbė gausiose publikacijose. Kita vertus, neatmestina minėto V. Žuko tyrinėjimo²⁰ įtaka, taip pat gana platus rankraštyne sukauptos medžiagos skaitytojų ratas, kurio didesniąją dalį sudarė mokslininkai.

Parengti spaudai ir publikuoti, antram gyvenimui prikeliant šiuos netradicinius, labai skirtingo lygio ir kokybės šaltinius, sugulusius Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo ir Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekų rankraštynuose, paskatino kelios aplinkybės. Visų pirma, daugelio šiame rinkinyje publikuojamų straipsnių autoriai buvo ir tebėra pripažinti humanitarinių ir socialinių mokslų autoritetai: Vaclovas Biržiška, Aleksandras Ružancovas – bibliotekininkystės, bibliografijos, knygotyros; Antanas Rukša, Vincas Maciūnas – filologijos, literatūrologijos; Paulius Galaunė – menotyros; Konstantinas Avižonis, Zenonas Ivinskis, Vincas Trumpa – istorijos; Mykolas Biržiška, Konstantinas Jablonskis – kultūros istorijos ir pan. Daugelis jų 1944 m. buvo priversti palikti tėvynę ir mokslinę veiklą tęsė egzodo sąlygomis. Todėl tikimės, kad ši knyga praplės ikisovietinės Lietuvos istoriografijos, biografikos, apskritai XX a. pirmosios pusės mokslininkų palikimo tyrimų lauką, taps savotišku paminklu mokslinei kūrybai sudėtingomis nacių okupacijos sąlygomis. Rengti šaltinių publikaciją taip pat skatino vienoje vietoje sutelkta svarbi, ir mūsų dienomis aktualumo nepraradusi, tarpdalykinės tyrimų nuostatas atspindinti medžiaga. Daug publikuojamų straipsnių autorių buvo studijavę ar mokslinius laipsnius įgiję užsienyje: K. Avižonis, Z. Ivinskis, V. Maciūnas Vokietijoje; A. Rukša Austrijoje; P. Galaunė, P. Rimkūnas, V. Trumpa Prancūzijoje. Tyrinėdami jie vadovavosi moderniais tuo laiku tyrimų metodais, ypač kritiškai interpretuodami istorijos šaltinius. Todėl publikuojamas palikimas svarbus ir mokslo istorijai. Svarbu ir tai, kad leidinyje *Bibliotheca Litwana* savo darbus pateikė aktyviai visuomeniame ir kultūriniame Lietuvos gyvenime dalyvavę asmenys, kurių veikla vienaip ar kitaip buvo susijusi su knyga ar istorinės atminties institucijomis (archyvais, bibliotekomis, muziejais). Į bibliofilų gretas reikia įrašyti Vilhelmą Burkevičių, P. Galaunę, Zigmą Toliušį; bibliotekose įvairiu laiku yra dirbę V. Abramavičius, V. Biržiška, V. Burkevičius, J. Maceika, V. Maciūnas, J. Rimantas; archyvuose – V. Abramavičius, K. Jablonskis; muziejuose – P. Bugailiškis, P. Galaunė, P. Rimkūnas. Todėl natūralu, kad *Bibliotheca Litwana* autoriai savo publikacijose daug dėmesio skyrė spaudos

20 Žukas Vladas. Nepasirodę knygotyros leidiniai. *Knygotyra*. 1989, t. 17 (24), p. 49–60.

ir rankraštiniam paveldui, suvokdami ir interpretuodami jį plačiame istorinės Lietuvos bibliotekos kontekste.

J. Rimantas *Bibliotheca Lituana* pavadinimo terminą suvokė (pasiremdamas klasikinės filologijos specialisto Merkelio Račkausko²¹ rekomendacijomis) kaip tam tikrą apibūdinančią kategoriją, nebūtinai siejamą su „lietuviška, lietuviškų knygų biblioteka“, o istorine „Lietuvos biblioteka“. M. Račkauskas 1944 m. kovo 31 d. tuo klausimu rašė J. Rimantui: „Vieno iš tų būdvardžių (Litanus/Lituanicus) pasirinkimas yra beveik skonio dalykas; reikia tik atsižvelgti į tuos būdvardžius šiek tiek skiriančią niuansą. Man, pav., atrodo, kad pasakymas *Bibliotheca Lituana* atitinka mūsų šikį „Lietuvos biblioteka“, o pasakymas *Bibliotheca Lituanica* – „Lietuviška, lietuviškų knygų biblioteka“. Jei Jūsų studijų metraštis kalbės tik apie lietuviškas knygas, būtų teisingiau pavartoti būdv. *Lituanicus*, priešingu atveju vartotina Litanus.“²² Kad labai kruopščiai buvo rengiamasi pagrįsti metraščio pavadinimą rodo gausi J. Rimanto korespondencija su filologu A. Rukša²³, kuris, tiesa, metraščiui siūlė *Bibliotheca Lituanica* pavadinimo variantą. Kaip atsakingai A. Rukša svarstė šį klausimą, rodo vien tai, kad jis konsultavosi su prof. dr. Janu Oko, buvusiu Vilniaus universiteto klasikinės katedros vedėju²⁴ ir kalbininku baltistu prof. Janu Otremskiu²⁵. A. Rukšos nuomonė, paremta istorinės lingvistikos duo-

21 Merkelis (rusiškuose dokumentuose Melchioras) Račkauskas (1885–1968) – filologas. 1923–1927 m. buvo Mažeikių gimnazijos direktorius ir Kauno universiteto lotynų kalbos dėstytojas. 1927–1940 m. – Švietimo ministerijos mokyklų inspektorius ir Kauno universiteto docentas. 1940–1941 m. – Kauno III gimnazijos direktorius. 1941–1944 m. Kauno suaugusiųjų gimnazijos mokytojas. 1944–1949 m. – Kauno, o 1949–1967 m. Vilniaus universiteto klasikinės filologijos profesorius. Parengė lietuviškų sentencijų rinkinį (1928), knygą „Romėnų senybės“ (1929), Cezario, Livijaus, Horacijaus ir kitų romėnų autorių komentarus, romėnų literatūros chrestomatiją „Anthologia latina“ (su J. Vosyliumi, 3 d., 1938–1940 m.), graikų kalbos gramatiką (1930–1934 m.) ir kt. Parašė atsiminimus: Račkauskas Merkelis. *Užrašai*. Dvidešimt metų (1885–1905) Žemaitijos užkampy. Vilnius: LLTI, 2008.

22 Ponui Direktoriui Rimantui, Laisvės al. 76. LNB RKRS, F47-87, I. 1.

23 LNB RKRS, F47-88, I. 1–5.

24 Janas Oko (1875–1946) Stepono Batoro universiteto lotynų kalbos ir literatūros katedros vedėju buvo 1920–1939 metais. J. Oko – lotynistas, Vilniaus Stepono Batoro universiteto profesorius (1920–1940), Humanitarinių mokslų fakulteto dekanas (1923–1929; 1936–1939). Trumpai vadovavo universiteto archeologijos muziejui. 1940 m. buvo pakviestas dėstyti Vilniaus universitete (iki Pirmosios sovietinės okupacijos) ir, nepaisydamas lenkų profesūros boikoto, sutiko jame dėstyti. Paskaitas skaitė lotyniškai, lietuvius J. Dumčių, A. Rukšą, M. Ročką paskatino nagrinėti antikos autorių kūrybą. Parašė, be kita ko, darbus: „Maciej Kazimierz Sarbiewski, poeta uwieńczyony“ (Wilno, 1929), „Seminarium filologiczne G. E. Grodka“ (Wilno, 1933). 1945–1946 m. dėstė Lodzės universitete.

25 Janas Ščepanas Otremskis (Otrębski Jan Szczepan, 1889–1971) – kalbininkas, baltistas. 1921–1943 ir 1944–1945 m. dirbo Vilniaus universitete. 1923 m. įkūrė Indoeuropiečių

menimis ir išdėstyta 1944 m. balandžio 8 d. laiške, buvo tokia: „Nenorėčiau sutikti su prof. Račkausko argumentu, kad viduriniais amžiais forma „Lituanus“ dažnesnė už formą „Lituanicus“. Kad K. Jokantas būdvardį „lietuviškas“ verčia būdv[ardžiu] „Lituanus“, a, um“, manęs neįtikina, kad viduramžiais būdvardžio forma „Lituanus“ buvo / dažnesnė už formą „Lituanicus“. Man atrodo, kad K. Jokantas būdv[ardį] „Lituanus“ sudarė pagal pavyzdį „Romanus“, neieškodamas pavyzdžių viduramžiuose. Tenka laukti, kad viduriniais amžiais forma „Lituanicus“ o ne „Lituanus“ reiškę žodį „lietuviškas“. Juk anais laikais Lietuva buvo lenkų įtakoje. Pagal „Livonicus“, ypač „Polonicus“ turėjo prigyti ir „Litvanicus“. Ir iš tikrųjų, kiek man teko patirti, viduramžių tekstuose aptinkama nuolatos forma „Lituanicus“, *adverbium* „lituanice“. Būdvardžio „lituanicus“ populiarumą rodo ir iš jo sudarytasrieveiksmis „litvanice“. Tikrai tektų nustebti, radus tokiąrieveiksmio formą, kaip „Lituanee“, arba „Germanee“, „Britanne“. Visa tai rodo būdvardžio „Lituanus“ tam tikrą išimtinumą, ribotumą, tiek reikšmės, tiek vartojimo atžvilgiu. „Bibliotheca Lituana“, man atrodo, turėtų reikšti biblioteką, kilusią iš Lietuvos, atsiradusią Lietuvoje. Jei norima pasakyti, kad biblioteka, apskritai, koku nors būdu susijusi su Lietuva, tai turėtume tai išreikšti būdvardžiu „lituanicus“, kaip kad, sakysim, „Encyclopaedia Britannica“ pasako, kad ši enciklopedija, apskritai, susijusi su Britanija, apskritai, turi su ja daugiau ar mažiau ko bendra... Be to, žodis „Lituanica“ yra plačiai žinomas mūsų moksle. Tai yra nom plur. neutr. gen. ir reiškia „visa kas lietuviška“, „visa kas susiję su Lietuva ar lietuviškumu, su jos kalba, literatūra, istorija...“. Tokiai plačiai sąvokai reikšti būdvardis „Lituaana“ kažkaip nederėtų. Siūlau leidinių pavadinti „Bibliotheca Lituanica“.²⁶ Priėmus kitą variantą, A. Rukša 1944 m. birželio 12 d. laiške kiek nusivylęs rašė: „Kadangi Tamstos redaguojamas Metraštis žada domėtis tik Lietuvoje leistomis knygomis ir nesiima tirti dalykų, apskritai, su Lietuva susijusių, lituanistinių, tai labiau atitinkąs leidinio pobūdį ir tikslus nusakąs jo turinį būtų būdvardis „Lituanus“, kurio pirminė reikšmė yra susijusi su

kalbotyros katedrą ir jai vadovavo. 1945–1960 m. Poznanės universiteto profesorius, Baltų filologijos katedros vedėjas. 1940 m. buvo pakviestas dėstyti Vilniaus universitete (iki Pirmosios sovietinės okupacijos) ir, nepaisydamas lenkų profesūros boikoto, sutiko jame dėstyti, buvo Lenkų filologijos ir Klasikinės filologijos katedrų vedėjas. 1944–1945 m. vadovavo Bendrosios kalbotyros katedrai, bendradarbiavo su Lituanistikos institutu. Tyrė lietuvių asmenvardžius ir vietovardžius. Svarbiausias lituanistikos veikalas – „Lietuvių kalbos gramatika“ („Gramatyka języka litewskiego“, t. 1–3, 1956–1965). Parengė spaudai S. B. Chilinskio NT vertimą į lietuvių kalbą.

26 LNB RKRS, F47-88. l. 2–3.

kilme... „Bibliotheca Litwana“ visų pirma turėtų reikšti „iš Lietuvos kilusią, Lietuvos biblioteką“.²⁷ A. Rukša, kaip matyti iš šio laiško, kiek sutirštino spalvas, apsiėmęs papildomą našta nurodyti redaktoriui, kokio pobūdžio, teminės apimties publikacijos turėtų pasirodyti *Bibliotheca Litwana* leidinyje. Bet kuriuo atveju polemika buvo naudinga ir atskleidė skirtingas to paties dalyko variacijas²⁸.

Taigi, konceptualių požiūrių leidinys buvo paruoštas kruopščiai, jo pavadinimą pagrindus profesinės aplinkos diskusijose, su lotynų kalbą išmanančiais specialistais. Svarbu, kad plati termino traktuotė, netgi pasirinkus ne A. Rukšos, o M. Račkausko variantą, suteikė daug erdvės interpretacijoms, siejančioms knygos studijas su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūros ir visuomenės tyrimais. Tai buvo modernus ir progresyvus žingsnis ne tik li-tuanistikos, bet netgi politiniu požiūriu, mat baigiantis karui vėl tapo aktualus tiek Vilniaus miesto, tiek Vilniaus krašto, į kurį pretendavo lenkų nacionalistai, klausimas. Lietuviams buvo svarbu pareikšti savo poziciją mokslo kalba, kurią privalėjo išgirsti ir Lietuvą okupavusios nacių valdžios atstovai (straipsnių santraukas numatyta publikuoti vokiečių kalba).

Aptariant *Bibliotheca Litwana* ištakas, negalima atskirai nepaminėti V. Biržiškos indėlio, kuris vertintinas keliais aspektais. Visų pirma prisimintina, kad J. Rimantas buvo V. Biržiškos mokinys, 1943 m. Kaune baigė bibliologijos studijas (Bibliologijos katedra buvo įkurta 1940 m. rugsėjo 1 d. Vilniaus universiteto Humanitarinių mokslų fakultete). Iškilus klausimui dėl naujo VUB vadovo posto, dar 1941 m. lapkričio 28 d. laiške Vilniaus universiteto rektoriui V. Biržiška, be kita ko, rašė: „Siūlyčiau atkreipti dėmesį į bibliotekininkus, nedirbančius universitete... siūlau dabartinį Valstybinės centrinės bibliotekos direktorių p. Rimantą, kuris ligi šiol pasirodė puikus organizatorius.“²⁹ Taigi jis protėgavo savo mokinį, pasiklioję šio organizacinio talentu, tuo pačiu laikė ranką ant „bibliologijos pulso“. Matyt, neatsitiktinai *Bibliotheca Litwana* leido Centrinė biblioteka, mat bibliologijos studijų akcentas akivaizdus tiek J. Rimanto įvardiniame straipsnyje „Knygos temomis“, tiek leidinio paantraštėje, kuri, beje, įvairuoja: Bibliologinių raštų metraštis“ (prieš korektūrą), „Bibliologijos metraštis“ (po korektūros), „Bibliologijos studijų metraštis“, „Knygos

27 LNB RKRS, F47-88, l. 5.

28 Daugiau apie polemiką *Bibliotheca Litwana* termino klausimu žr. Pacevičius Arvydas. Diskusija Bibliotheca Litwana termino klausimu. *Knygotyra*. 2012, t. 59, p. 236–241.

29 Stakulienė Silvija. Vaclovo Biržiškos gyvenimas ir veikla 1940–1941 m. *Knygotyra*. 1997, t. 33, p. 191.

studijų metraštis“ (1941 m. rašte M. Meškauskienei³⁰). Galimas daiktas, kad leidinio koncepciją formavo ne tik J. Rimantas, bet ir V. Biržiška. Manytina, kad pritariant V. Biržiškai, buvo pasirinktas pavadinimas *Bibliotheca Litwana*, o ne *Bibliotheca Litwanica*, kuri, remdamasis daugeliu autoritetų, siūlė jėzuitas A. Rukša³¹.

Tačiau didžiausią V. Biržiškos indėlį rengiant *Bibliotheca Litwana* sudarė straipsnių redagavimas. V. Biržiškos redakcinės pastabos spontaniškos, todėl įdomios kaip savotiškas marginalijų ir net egodokumentikos žanras. Ypač kritiškas recenzijose ir redakcinėse pastabose V. Biržiška buvo istoriko V. Trumpos, menotyrininko P. Galaunės ir kt. straipsnių atžvilgiu. Antai apie V. Trumpos darbą „Iš Lietuvos praeities Račinskių bibliotekoje Pozene“ recenzijoje „Dėl p. Trumpos netrumpo straipsnio“³² rašė, kad netinkama straipsnio antraštė, jame nėra sąsajų su jokia bibliologijos šaka, netinkamai rašomos Radvilų (turi būti ne Radvilas, o Radvila) ir Račinskių pavardės (reikia lietuventi). Priekaištaujama, kad K. Avižonis ne pagal nuopelnus pavadintas profesoriumi, o Niemcevičius vadintinas ne istoriku, bet veikiau poetu ar rašytoju, kad Lietuvos valdovų vardas, pradedant Kęštutaičiu ir baigiant Vaza, buvo Žygimantas. V. Biržiškos recenzija netgi kupina sarkazmo: „Nieko ypatingo, kad Radvilos gavo kunigaikščių titulą iš vokiečių imperatorių – ir p. Trumpa, jei turėtų užtenkamai pinigų, dar XIX a. Vienoje ar Vatikane galėtų nusipirkti bent grapo titulą.“³³ Apie Habsburgus: „Radvilų papirkt negalėjo, nes šie buvo už Habsburgus turtingesni“. „Jėzuitai sužvejojo ir dalį Radvilų. Našlaitėlis, priėmęs katalikybę, jėzuitų įkalbėtas, kad tik tokiu būdu jis išsigydys jį ėdusį sifilį, nors ir nepagijo nuo sifilio [ir] mirė, visgi akiai savo politikoj ėjo jėzuitų vedamas, taigi ir pasidavė Habsburgams. Bet nors jis ir buvo sifilitikas, bet toli ne visi Radvilos buvo sifilitikai: ar apie jų degeneraciją netenka kalbėti bent iki XIX a.“³⁴ Prirašęs 7 lapus (14 psl.), pabaigoje V. Biržiška konstatuoja: „Pavargau šias pastabėles rašydamas, tai daugiau neberašysiu, nors būtų ką – bendras patarimas rašytojo senio jaunam – parašius rankraštį ir jį ištaisius, laikyti jį juodraščiu; kuri laiką jį palaikyti nelieštą, po to parašyti kalbaite iš

30 LNB, F47-65, l. 16.

31 Daugiau apie V. Biržiškos vaidmenį leidžiant *Bibliotheca Litwana* žr.: Žukas Vladas. Gyvenimas knygai: Vaclovas Biržiška. Vilnius: VU leidykla, 2012, p. 411–413.

32 LNB RKRS, F47-93.

33 LNB RKRS, F47-93, l. 4.

34 LNB RKRS, F47-93, l. 4v.

naujo – esu tikras, kad darbas išeis daug tobulesnis.³⁵ Tuo tarpu į kritiškas recenzento V. Biržiškos pastabas³⁶ iš pradžių, kad ir pagarbiai, bet neigiamai reagavęs P. Galaunė, vėliau pripažino į kai kurias prelegento pastabas atsižvelgęs³⁷. Gerai V. Biržiška atsiliepė ir nuolat savo straipsnyje citavo V. Maciūno archyvine medžiaga paremtą tyrinėjimą „Kunigų Strazdo ir Vilmiko kova su Vilniaus cenzūra“. Nekritikavo, o tik kelias dalykines pastabas³⁸ pateikė tikrai suveltam, juodraštiniam V. Burkevičiaus straipsniui. Taigi, recenzentas buvo reiklus, ypač „šalia bibliologijos“ rašantiesiems. Dar viena V. Biržiškos ir *Bibliotheca Litwana* sąsajos grandis yra minėtas sprendimas rinkinį dedikuoti „Lietuvių bibliografijos kūrėjui, Vytauto Didžiojo Universiteto bibliotekos organizatoriui ir direktoriui, [Lietuviškosios enciklopedijos vyriausiam redaktoriui...], ordinariniam profesoriui dr. Vaclovui Biržiškai 60 metų amžiaus 1944. XII. 2 d. sukakusiam paminėti“³⁹. Tačiau tai nepriklausė nuo V. Biržiškos valios...

PUBLIKAVIMO PRINCIPAI

Knygoje publikuojami straipsniai ir kita medžiaga buvo atrinkta remiantis šiais principais. Pirmiausiai atrinktos tos publikacijos, kurios buvo numatytos pirmajam *Bibliotheca Litwana* leidinio tomui su dedikacija V. Biržiškai⁴⁰ ir fiksuotos J. Rimanto sąrašuose (turinyje), parengtuose 1944 m. birželio⁴¹ (toliau – Pirmasis sąrašas) ir rugsėjo mėnesiais⁴² (toliau – Antrasis sąrašas). Antra, į rinkinį pateko publikacijos, numatytos šiuose sąrašuose, kurias pavyko aptikti rankraščių saugyklose. Pavyzdžiui, nepavyko rasti Pirmajame ir Antrajame sąrašuose minimos Augustino Janulaičio studijos „Iš L. A. Jucevičiaus gyvenimo ir darbų“. Nėra žinių apie Pirmajame sąrašė minimą Antano Maceinos filosofinį tekstą „Knyga kaip kultūros kūrinys“. Tarp Antrajame sąrašė esančių, tačiau rankraštynuose neaptiktų straipsnių dar minėtini: Vytauto Steponaičio

35 LNB RKRS, F47-93, l. 7v.

36 Ten pat, F47-94, l. 1–3; F130-1614, l. 14–15.

37 Ten pat, F130-1614, l. 15–16.

38 LNB RKRS, F47-96, l. 22.

39 LNB RKRS, F47-65, l. 13.

40 Lietuvių Bibliografijos Kūrėjui, Vytauto Didžiojo Universiteto Bibliotekos Organizatoriui ir Direktoriui Ordinariniam profesoriui dr. Vaclovui Biržiškai 60 metų amžiaus 1944. XII. 2 d. sukakusiam paminėti. LNB RKRS, F47-65, l. 13.

41 *Bibliotheca Litwana* žanginis straipsnis, leidinio turinys, temų ir autorių sąrašas. LNB RKRS, F47-65, l. 16.

42 Bibliologinių studijų metraščio „Bibliotheca Litwana“ leidimo reikalu. LNB RKRS, F47-67, l. 1–1v.

„Leidiniai ir variantai“⁴³, A. Grincevičiaus „Lietuvos bibliologinė bibliografija“, V. Drėmos „Vilniaus knygos menas“, Vytauto Kazimiero Jonyno „Moderniosios knygos menas“⁴⁴, Vytauto Landsbergio „Modernių bibliotekų statyba ir įrengimas“ (ryšium su galimomis Lietuvos bibliotekų rūmų statybomis“), K. Karazijos „Knygų gabenimo iš Prūsų byla“. Trečia, į šį rinkinį įtraukti du A. Ružancovo straipsniai, kurie datuoti 1944 m. gegužės 7 ir 14 d. ir, kaip rodo korespondencija, buvo skirti *Bibliotheca Lituana* I tomui. Tai „Gubernatorius mokyklų bibliotekose“⁴⁵ ir „Bibliotekos ir mokyklos tuolaikinės Rusijos imperijos mokslo apygardose 1830 ir 1831 metais“⁴⁶. Manytina, kad J. Rimantas šių A. Ružancovo straipsnių į Pirmąjį ir Antrąjį sąrašą neįtraukė dėl nedidelės jų apimties ir, spėjame, buvo numatęs publikuoti Antrajame sąrašė minimame *Miscellanea* skyriuje, į kurį pateko, pavyzdžiui, K. Jablonskio publikacijos. Ketvirta, į rinkinį įtraukta P. Bugailiškio publikacija „Šiaulių miesto bibliotekos ir jų raida“, kuri neminima Pirmajame ir Antrajame sąrašuose. Mat ją autorius tikrai buvo pateikęs pirmajam *Bibliotheca Lituana* tomui⁴⁷, tačiau neiškentęs išspausdino „Varpuose“⁴⁸. Taigi, iš viso šiame *Bibliotheca Lituana* rinkinyje skelbiami I-ajam metraščio tomui, skirtam V. Biržiškos jubiliejui, parengti 22 moksliniai straipsniai, šaltinių publikacijos, apžvalgos ir eileraštis (Petro Vaičiūno „Knyga“).

Atrinkti ne tik neskelbti, bet tiek karo metais, tiek ir vėliau spausdinti straipsniai. Motyvas, skatinantis antrą kartą paskelbti jau publikuotus straipsnius, susijęs su šio leidinio sudarytojų conceptualiu siekiu neardyti J. Rimanto sumanytos vieningos *Bibliotheca Lituana* struktūros. Be to, atsisiakius kai kurių publikuotų straipsnių (pavyzdžiui, V. Maciūno „Kunigų Strazdo ir Valmiko kova su Vilniaus cenzūra“), būtų sunku suvokti V. Biržiškos straipsnyje „Nežinomi senieji lietuvių raštai ir rašytojai“ pateiktas gausias nuorodas į minėtą V. Maciūno publikaciją ir beužsimezgančią polemiką. V. Maciūno straipsnis „Kunigų Strazdo ir Valmiko kova su Vilniaus cenzūra“ buvo publikuotas nese-

43 J. Rimantas rašo, kad „straipsnis pažadėtas, bet dar negautas, žr. LNB RKRS, F47-67, I. 1v. Panašiu pavadinimu straipsnį V. Steponaitis buvo publikavęs 1937 m. bibliofilinėje prieškarinio spaudoje, tad šis, matyt, buvo sumanytas kaip tęsinys, žr. Steponaitis Vytautas. Leidimai ir variantai. Iš *XXVII knygos mėgėjų metraštis*. Kaunas: Vidmanto Staniulio knygynas, 2004, p. 145–176.

44 Analogiška tema dailininkas skaitė pranešimus XXVII knygos mėgėjų draugijos susirinkimuose, tų pranešimų rankraščiai saugomi LNB RKRS, F25-280, žr. Žukas Vladas. Nepasirodę knygotyros leidiniai. *Knygotyra*. 1989, t. 17 (24), p. 53, išn. 25.

45 LNB RKRS, F47-2505.

46 LNB RKRS, F47-2504.

47 Žukas Vladas. Nepasirodę knygotyros leidiniai. *Knygotyra*. 1989, t. 17 (24), p. 54.

48 Bugailiškis Peliksas. Šiaulių miesto bibliotekos ir jų raida. *Varpai*. 1943, p. 260–268.

niai išleistuose jo *Rinktiniuose raštuose*⁴⁹. Išėivijoje buvo išspausdinta A. Rukšos studija „Diarium Societatis Jesu“ ir lietuvių kalba Vilniuje (1710–1723)⁵⁰. M. Biržiškos straipsnis „Iš senojo Vilniaus universiteto bibliotekos užrašų“ buvo publikuotas su plačiais Vytauto Jurgučio komentarais⁵¹. P. Bugailiško straipsnis „Šiaulių miesto bibliotekos“ dar karo metais buvo publikuotas almanache „Varpai“ 1943⁵². K. Jablonskio publikacijos buvo paskelbtos jo darbų rinktinėje „Lietuvių kultūra ir jos veikėjai“⁵³. J. Raciaus straipsnio antroji dalis (bibliotekų sąrašas anketos duomenimis) buvo publikuota atskiru leidiniu⁵⁴. Taigi, iš rinkinyje pateikiamų 22 publikacijų skelbtos buvo 7. Tačiau šaltinių istorinės kritikos metodais buvo naudojamosi tik minėtose V. Jurgučio bei K. Jablonskio publikacijose. Kitos pateiktos be platesnių komentarų ir publikavimo principų aptarimo.

Sudarant rinkinį buvo siekiama išlaikyti J. Rimanto sumanytą leidinio struktūrą. Pagal ją pradžioje manyta dėti įvadinį autoriaus straipsnį „Knygos temomis“, paskui – P. Vaičiūno eilėraščių „Knyga“ ir t. t. (žr. turinį). Problemiška atspėti, ką J. Rimantas buvo numatęs spausdinti „Įvairybių“ (*Miscellanea*) skyriuje, mat jis minimas tik Antrajame sąrašė, kuriame padaryta klaida – K. Jablonskio publikacija „Lietuviškas tikėjimo akto tekstas“ paminėta du kartus – ir kaip savarankiška pozicija, ir kaip „Įvairybių“ medžiaga. Tuo tarpu kitas logiškai pagal savo pobūdį turėjęs tarp „Įvairybių“ atsidurti K. Jablonskio tekstas „Lietuvių ūkininkų baudimas“ pateiktas kaip savarankiška pozicija. Todėl pastarąją publikaciją sudarytojai nusprendė dėti į „Įvairybių“ skyrelį kartu su abiem A. Ružancovo panašios apimties (trumpais) straipsneliais. Orientuodamiesi į Antrąjį sąrašą sudarytojai padarė dar šiuos pakeitimus: a) Z. Ivinskio straipsnį perkėlė į pradžią, greta V. Trumpos straipsnio, kadangi jie labiau susiję tema ir chronologiškai; b) bibliotekų istorijai skirtus straipsnius sutelkė po bendrųjų knygos istorijos darbų, bet prieš menotyines publikacijas. Tokiu būdu rinkiny-

49 Maciūnas Vincas. Kunigų Strazdo ir Valmiko kova su Vilniaus cenzūra. *Senoji Lietuvos literatūra*. 14 knyga: Vincas Maciūnas. Rinktiniai raštai, Vilnius, 2003, p. 357–372.

50 Rukša Antanas. „Diarium Societatis Jesu“ ir lietuvių kalba Vilniuje. *Tautos Praeitis*. Istorijos ir gretimųjų sričių neperiodinis žurnalas (Chicago). 1961, nr. 3, p. 409–423.

51 Apie Vilniaus universiteto bibliotekos skaitytojus XIX a. pradžioje. Parengė V. Jurgutis. Iš *Lietuvos bibliotekų istorijos*. Vilnius: Lietuvos valstybinė respublikinė biblioteka, 1984, p. 52–65.

52 Bugailiškis Peliksas. Šiaulių miesto bibliotekos ir jų raida. *Varpai*. 1943, p. 260–268.

53 Lietuvių ūkininkų baudimas dėl nemokėjimo poterių lenkiškai. Iš *Lietuvių kultūra ir jos veikėjai*. Sudarė Vytautas Merkys ir Juozas Jurginis. Vilnius: Mintis, p. 305–307. Lietuviškas tikėjimo akto ir giesmės „Tantum ergo sacramentum“ vertimas iš 1662. Ten pat., p. 209–213.

54 *Lietuvos viešosios bibliotekos 1943 metų anketos duomenimis*. Sudarė Klemensas Sinkevičius ir Jolita Steponaitienė. Vilnius: 1996, p. 8–34.

je išryškėjo tokie teminiai blokai: a) bendrieji bibliologijos, senosios lietuvių raštijos tyrinėjimai lituanistinio sąjūdžio kontekste (J. Rimanto, V. Biržiškos, V. Maciūno, P. Rimkūno); b) straipsniai, kuriuose tyrinėjama bendroji LDK kultūros istorija (A. Rukšos, Z. Ivinskio, V. Trumpos); c) bibliotekų ir skaitymo istorija (K. Avižonio, V. Burkevičiaus, M. Biržiškos); d) rašto raida ir meno tyra (P. Galaunės, Z. Toliušio); e) spaudos, periodikos istorija (M. Račkausko, J. Maceikos, V. Abramavičiaus); f) bibliotekų raida XX amžiuje (P. Bugailiško, J. Raciaus); g) „Įvairenybės“ (K. Jablonskio, A. Ružancovo). Chronologiniu požiūriu didžiausią straipsnių dalį sudaro publikacijos, parengtos ir (arba) įteiktos redaktoriui vokiečių okupacijos laikotarpiu (1941–1944 m.), todėl į rinkinį nepateko J. Rimanto straipsnis apie Lietuvos centrinę biblioteką, parengtas, kaip rodo temos plėtojimas ir retorika, Pirmosios sovietinės okupacijos metais.

Leidinio sudarytojai laikėsi principo, kad pagalbinių informacija, išnašos ir bibliografiniai aprašai yra svarbi mokslinio leidinio sudedamoji dalis. Tokių nuostatų laikosi tiek knygotyrininkai, tiek senosios lietuvių raštijos tyrinėtojai⁵⁵. Išanalizavus *Bibliotheca Litwana* pateiktą archyvinę medžiagą šiuo aspektu konstatuota, kad minėtą pagalbinių informaciją sudaro dvi grupės: autorių tekstai (1) ir redaktorių tekstai (2). Dabartinio leidinio sudarytojų komentarai ir pastabos sudarytų trečią informacijos lygmenį (3).

1. Rengdami straipsnius *Bibliotheca Litwana* autoriai nesilaikė vieningos bibliografinių nuorodų, komentarų, šaltinių ir literatūros pateikimo sistemos. Matyt, *Bibliotheca Litwana* sudarytojai, visų pirma J. Rimantas, nebuvo pateikę jiems rekomendacijų, kaip šiuo požiūriu „apiforminti“ straipsnius. Autorių pateiktą pagalbinių informaciją galima skirstyti į keletą kategorijų: a) bibliografinės nuorodos (išnašos) lapo apačioje (V. Abramavičius, K. Avižonis, M. Biržiška, J. Maceika, V. Maciūnas, V. Trumpa, P. Rimkūnas, A. Rukša, A. Ružancovas, K. Vairas-Račkauskas); b) bibliografinės nuorodos (išnašos) straipsnio pabaigoje pateikė Z. Ivinskis, Z. Toliušis; c) literatūros ir/ar šaltinių sąrašai straipsnio pabaigoje (K. Avižonis, P. Bugailiškis); d) autorių komentarai lapo apačioje kartu su išnašomis (K. Avižonis, V. Abramavičius, M. Biržiška, J. Maceika, V. Maciūnas, V. Trumpa, P. Rimkūnas, A. Rukša, A. Ružancovas, K. Vairas-Račkauskas); e) redakcinio pobūdžio autorinės pastabos ir/ar polemika su redaktoriais (P. Galaunė, Z. Toliušis); f) santraukos vokiečių kalba (Z. Ivinskis, A. Rukša) ir viena santrauka lietuvių kalba (V. Trumpa). Be jokio informacinio „aparato“ straipsnius pateikė V. Biržiška, V. Burkevičius,

55 [Mikas Vaicekauskas]. Rengėjo komentarai. Iš Marcelinas Ročka. *Rinkiniai raštai*. Vilnius: LLTI, 2002, p. 423.

J. Raciūs, J. Rimantas. Tiesa, kai kurie autoriai (J. Raciūs, J. Rimantas) bibliografinę informaciją išdėstė paties straipsnio tekste skliausteliuose arba kabutėse, bet tokie atvejai tėra keli. Bibliografiniai aprašai labai skirtingi. Pavyzdžiui, A. Rukša straipsnių pavadinimus teikė kabutėse, kiti autoriai kabučių nenaudojo. Daugelis autorių teikė apytikslius bibliografinius aprašus, nesivargino įvardinti leidybos vietą originalo kalba (išskyrus Z. Ivinskį). Prie nestandartinės pagalbinės informacijos taip pat galima skirti J. Maceikos pateiktą darbo (straipsnio) turinį (p. 81–83). Atskirą pagalbinės informacijos grupę sudarytų lentelės, knygų, periodikos sąrašai, kurie buvo teikiami kaip integrali teksto dalis V. Abramavičiaus, V. Burkevičiaus, P. Galaunės, Z. Ivinskio, J. Maceikos, A. Ružancovo, Z. Toliušio straipsniuose. J. Maceikos straipsnyje pateiktas bibliotekų sąrašas gali būti apibūdintas kaip priedas. Beje, tokio priedo požymių turi ir J. Maceikos pateikti Vilniaus lietuvių spaudinių sąrašai. Jie palikti prie straipsnių neardant vieningos darbo struktūros. Taigi sudarytojai, remdamiesi minėtoju principu, kad pagalbinė informacija yra *svarbi mokslinio leidinio sudedamoji dalis*, „išsikišo“ į aptartą autorių skirtingai traktuotą informacinį aparatą ir jį suvienodino, išskeldami autorines išnašas su bibliografija ir komentarais į straipsnių pabaigą.

2. Rinkinio redaktoriai buvo du – V. Biržiška ir J. Rimantas. Kai kur randama ir „trečioji ranka“ (gal autoriaus arba konsultanto), bet tokių atvejų nėra daug. Redaktorių pastabų ypač gausu V. Burkevičiaus ir kituose straipsniuose. Šio leidinio sudarytojai laikėsi nuomonės, kad kritinėje šaltinio publikacijoje būtina pateikti informaciją, atspindinčią šaltinio rengimo publikavimui procesą, redaktorių požiūrį į vartotą anuomet bibliologinę ir kitą terminologiją, taip pat pastangas norminti lietuvių kalbos rašybą. Kita vertus, rengiant spaudai nepublikuotus rankraščius iškyla perteklinės informacijos, kurią redakcinėse pastabose surašė redaktoriai, pavojus. Todėl, remiantis tekstologų rekomendacijomis (M. Vaicekauskas, P. Subačius), kai kurie redaktorių siūlymai buvo perkelti į tekstą automatiškai, jų nekomentuojant. Pavyzdžiui, V. Burkevičiaus straipsnis buvo redaguojamas daugiau kalbos kultūros, stilistikos požiūriu. Todėl nemažai jį redagavusio V. Biržiškos taisyimų buvo perkelti į tekstą be komentarų, o išnašose aptartos minėtos dalykinės pastabos: vienuolijos pavadinimo įvairavimas (kamalduliečiai-kamaldulai, kamalduliai) ir pan. Atskirą redaktorių pastabų grupę sudarytų išplėstinės dalykinės pastabos, tikslinančios autoriaus teiginius, jas praplečiančios, netgi polemizuojančios. Tokius redaktorių komentarus pateikiame su aiškia nuoroda į komentuojamo teksto vietą (pavyzdžiui, V. Biržiškos komentarai V. Burkevičiaus straipsniui, pateikti jo

pabaigoje). Taigi daug redakcinių pastabų, ypač kalbos kultūros, stilistikos, gramatikos, buvo priimta jų nekomentuojant, vengiant tekste informacijos pertekliaus. Visi redakciniai pataisymai, kuriuos sudarytojai laiko esminiais ir svarbiais, teikiami išnašose, pažymėtose specialiu ženklu (žvaigždute *) lapo apačioje.

3. Šio leidinio sudarytojų pateikta informacija sudaro trečią informacinį bloką, ir jis aiškiai atskirtas nuo dviejų pirmųjų. Ši informacija tai terminijos, pavardžių ir vietovardžių rašybos tikslinimas, dalykiniai komentarai ir pan. Parengėjų informacija, siekiant atskirti ją nuo redaktorių ir autorių taisymų, žymima raidėmis: A), B), C) ir t. t. Taigi, palyginti su originaliu tekstu, šioje *Bibliotheca Litwana* publikacijoje buvo iš esmės pertvarkytas autorių pagalbinis informacinis aparatas, nuorodas ir autorių komentarus telkiant straipsnio pabaigoje kartu su literatūros ir šaltinių sąrašais, jei tokie buvo pateikti. Pagrindiniame tekste pereita prie „Knygotyroje“ įprastos numeracijos – [3], [8], [12], atitinkamai sunumeruojant naudotos literatūros ir šaltinių sąrašą straipsnio pabaigoje. Redaktorių pastabos, komentarai pateikti lapo apačioje, juos numeruojant kaip išnašas ir/ar atitinkamai žymint žvaigždute *. Sudarytojų komentarai taip pat teikiami lapo apačioje, juos atskiriant nuo redaktorių komentarų (raidės A), B), C) ir t. t.).

Apskritai, sudarytojai, siekdami kuo didesnio autentiškumo ir istorinės, išliekamosios vertės, vadovavosi tokia nuostata – pagrindinio teksto, t. y. rinkinio straipsnių, kalba taisyta minimaliai, dėl aiškumo taisyti elementarūs rašybos, gramatiniai, korektūriniai, kai kur skyrybos netikslumai, tačiau paliekama to meto originali vartojama kalba, (taigi, išlieka skirtingas autorių stilius), asmenvardžių ir vietovardžių rašyba. Skaitytojų aiškumui jie aptariami čia pat, lapo apačioje, teikiamose išnašose.

BIBLIOTHECA LITUANA REIKŠMĖ

Bibliotheca Litwana projekto imtasi sudėtingomis sovietinės ir nacių okupacijų sąlygomis. Tos sąlygos nebuvo palankios nei politiniu, ideologiniu, nei ekonominiu požiūriu, todėl metraštis nebuvo išleistas. Straipsnius rašė ir teikė Lietuvos mokslo ir kultūros elitas, jie buvo gana aukšto lygio. Galimas dalykas, kad leidinio koncepcija priklauso ne vien tik J. Rimantui, bet ir V. Biržiškai. Manytina, kad pritariant V. Biržiškai buvo pasirinktas ir pavadinimas *Bibliotheca Litwana*, o ne *Bibliotheca Lituanica*, kuri, remdamasis daugeliu autoritetų, siūlė jėzuitas A. Rukša. Apskritai *Bibliotheca Litwana* metraštis

buvo ir tebėra svarbi ne tik bibliotekininkystės, knygotyros, bet ir lituanistikos mokslo formavimosi, taip pat politinio, ideologinio proceso nacių okupacijos sąlygomis tyrimų aspektais. Pažymėtina, kad 1-asis *Bibliotheca Litwana* tomas buvo dedikuotas lietuvių bibliografijos kūrėjui V. Biržiškai, kuriam 1944 m. gruodžio 2 d. turėjo sukakti 60 metų. V. Biržiška daug prisidėjo, redaguodamas pateiktus leidybai straipsnius. Deja, savo neišsenkamą energiją ir žinias jis vėliau realizavo jau nebe Lietuvoje, o išeivijoje, Jungtinėse Amerikos Valstijose redaguodamas „Lietuvių enciklopediją“, bendradarbiaudamas kultūrinėje ir mokslinėje spaudoje. O štai sovietinėje Lietuvoje, nepaisant nelabai palankių lituanistiniam tyrimams sąlygų, primestų marksistinių metodologinių schemų ir temų, knygotyros ir bibliotekininkystės mokslai nestovėjo vietoje. Atsakyti į klausimą, kokią įtaką jų raidai, tyrimų kryptims ir turiniui turėjo *Bibliotheca Litwana* ir apskritai vos bepradedas skleisti lietuviškas, prieškarį siekiantis bibliologijos mokslas, bus galima atlikus nuodugnesnius tyrimus. Tačiau aki-vaizdu, kad būtent sovietmečiu susiformavusi mokslinė knygotyros mokykla, kritinė tyrėjų masė sudarė sąlygas minėtiems knygotyros ir bibliotekininkystės mokslams iš karto po nepriklausomybės atkūrimo 1990 metais tapti komunikacijos ir informacijos mokslų branduoliu. Žvelgiant iš tyrimų situacijos XXI amžiuje konstatuotina, kad *Bibliotheca Litwana* leidinyje plėtotą problematika ir daugelis temų turėjo tęsinius, o knygotyros mokslas, ypač teorijos, metodologijos, knygos ir bibliotekų istorijos tyrimų srityse žengė pirmyn septinmyliais žingsniais. Tačiau tų pasiekimų, nemenkinančių J. Rimanto, V. Biržiškos ir kt. įnašo, įvertinimas būtų atskira tema. Apskritai *Bibliotheca Litwana* laikytinas knygotyros, ypač istorinės bibliologijos minties paminklu. Tikimės, kad praėjus kiek daugiau nei 60 metų, publikuojama medžiaga neprarado aktualumo ir taps ženkliai įnašu į pilnėjančią lituanistikos aruodą.

Straipsnių rinkinio sudarytojai dėkoja Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyriaus darbuotojoms Rimai Dirsytei, Vaidai Sasnauskaitei, Almai Masevičienei, Teresai Mackevič, Dianai Norkūnienei, Daliai Tarailienei ir vedėjai Jolitai Steponaitienei už bendradarbiavimą rengiant spaudai rinkinį *Bibliotheca Litwana*. Taip pat tariame ačiū leidinio recenzentams Nijolei Bliūdžiuvienei, Tomui Petreikiui, Genovaitei Raguočienei ir rankraščių įdėmiai skaičiusiam Broniui Raguočiui. Vilniaus universiteto, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių, Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekų direktijoms dėkojame už suteiktą galimybę publikuoti medžiagą, saugomą jų vadovaujamų institucijų fonduose.